

Gheorghe Nicolaescu

Fragmentvertaling: Geert Mak, *De levens van Jan Six. Een familiegeschiedenis*, Uitgeverij Atlas Contact Amsterdam/Antwerpen 2016, Hoofdstuk 7, blz. 109 – 125.

Fragment din Geert Mak, *Viețile lui Jan Six. O istorie de familie*, Uitgeverij Atlas Contact Amsterdam/Antwerpen 2016, cap. 7, p. 109 – 125.

VII

Frânturi dintr-o prietenie

Da, datarea portretului lui Rembrandt. La parterul casei, în bucătărie, vorbim uneori despre asta. Cei mai mulți experți indică anul 1654. Alții sunt de altă părere. Căci singura sursă este acel bilet vag, scris în latină, care nu face trimitere la un tablou concret. Pagina este plină de ștersături, gramatica este deficitară, totul arată trăsăturile unei variante de încercare. Ei cred că Jan Six era considerabil mai bătrân atunci când i s-a pictat portretul. După opinia lui Vincent van Gogh, „o asemenea persoană trebuie să fi avut o viață frumoasă și sobră.” Rembrandt era un adept al veridicității, el picta pustule, riduri, pete de bătrânețe, aproape întotdeauna după natură. „Nu-i cineva de treizeci și șase de ani, e cineva marcat de viață”, spune fiul Jan, negustor de artă și cunoscător al vechilor maestri. „Mergi sus, așază-te liniștit în fața lui, privește! Lasă acel portret să vorbească pentru sine!”

Mă supun testului. Pe coridoare și în cameră este liniște, se aude doar ticăitul orologiilor. Întâiul Jan mă privește cu calm și atenție. Mă uit la mâinile lui. Mâinile sunt simboluri clasice ale prieteniei: aici, mâna goală atinge mâna care s-a înfășurat deja în piele de căprioară, viața personală se pregătește deja pentru viața publică. Acest portret a marcat un punct de cotitură, asta-i sigur.

Jan s-a căsătorit cu Margaretha Tulp marți, 20 iulie 1655, cu o săptămână și jumătate înainte de inaugurarea solemnă a noii primării. Nu erau vremuri ușoare. Primul război cu englezii tocmai se încheiase – aveau să mai urmeze și altele, toate pentru hegemonia pe mare –, economia înfloritoare a orașului primise o lovitură dură, începea din nou o epidemie de ciumă, locuitorii Amsterdamului mureau cu miile, orfelinatele erau arhipline.

Anna Wijmer n-a mai apucat nunta, ea murise cu un înainte, pe 21 iunie 1654. Fusese înmormântată patru zile mai târziu în Biserica Valonă, lângă fratele ei Pieter. Din poezia de nuntă a lui Vondel reiese că ea avusese o contribuție decisivă la încheierea legământului:

Cum ea în vremea ei de soarta fiului se îngrijea,
Dintre fecioare mii, cuminte și frumoasă, ea una alegea,
Vlăstar curat din neamul Tulp, o floare dintr-un nobil soi,
Când ochii i-au căzut pe ea, Perla numită printre noi...

Din perspectivă practică era o căsătorie interesantă pentru ambele familii, pe de o parte datorită pozițiilor de putere ocupate de familia Tulp, iar pe de altă parte datorită aureolei aristocratice a familiei Six, la care se adăuga prestigiul cultural al lui Jan. Diferența între averile celor două familii nu era mare, chiar dacă Anna Wijmer era ceva mai bogată decât Nicolaes Tulp. În plus: Jan fusese destul celibatar, trecuse de treizeci și cinci de ani, era cheltuitor, trebuia găsită o familie serioasă cu care să se încuscrească – Anna Wijmer se grăbea.

Însă a apărut o complicație: la începutul lui 1655 a pus ochii pe Margaretha Tulp și Johan de Witt, prim-ministrul¹ Olandei. Totul avea de-a face cu aspirațiile politice ale lui De Witt. Relațiile dintre Statele Olandei și puternicul oraș Amsterdam nu erau întotdeauna lipsite de frecșuri. Numirea lui De Witt fusese impusă de celelalte orașe, împotriva voinței Amsterdamului. Căsătoria cu o fată dintr-o familie amsterdameză de vază ar fi putut să îmbunătățească relațiile în mod considerabil și să-i facă viața ceva mai plăcută.

În 1655, De Witt a început să caute o domnișoară potrivită din Amsterdam. N-a prea fost văzut la Haga în acel an, el era permanent la Amsterdam pentru activități despre care, așa cum scria el, „mulți mărturisesc că tulbură până și mințile cele mai puternice.” Mai întâi a făcut curte

¹ În neerlandeză *raadpensionaris* (traducere literală: pensionar al consiliului), titlu deținut de cel mai important funcționar administrativ și consilier juridic în provinciile Olanda și Frisia de Vest în timpul Republicii celor Șapte Țări de Jos Unite (1581 – 1795). (N. tr.)

unei anume domnișoare Bernarts, apoi Margarethei. În cele din urmă a ales-o pe Wendela Bicker, fiica fostului primar Jan Bicker, o nepoată a celui mai puternic bărbat al orașului, Cornelis de Graeff. Wendela însă nu s-a lăsat cucerită cu una, cu două, ci a dat limpede de înțeles că nu era o „flușturatică”, o femeie care vrea cu tot dinadinsul să se căsătorească. Abia pe 16 februarie 1656, cuplul a făcut o nuntă fastuoasă. Pe cheiul canalului s-au aruncat bomboane fondante și monede, mireasa a purtat o rochie din mătase neagră, Vondel a declamat versuri și a hărăzit acestei căsătorii un loc în istoria lumii, Jacob Cats a stârnit hohote nestăpânite de râs cu dorința lui ca „ei să se iubească până se fac fărâme.”

De ce flirtul lui De Witt cu familia Tulp a durat doar așa de puțin? E posibil ca însăși Margaretha să fi avut rolul decisiv exprimându-și imediat preferința pentru Jan. El era în toate privințele un candidat confortabil. Se poate deci ca Tulp să fi refuzat repede avansurile făcute de pretendentul la căsătorie Johan de Witt.

Totuși nu cred asta. După toate indiciile, s-a întâmplat mai degrabă contrariul. Tulp era un bărbat cu o ambiție imensă, deci n-ar fi lăsat să-i scape cu una, cu două șansa de intra într-o relație de familie cu – încă de pe-atunci – cel mai puternic bărbat al Republicii. Drept urmare, el n-a blocat încercările de apropiere întreprinse de De Witt la începutul primăverii lui 1655, deși negocierile cu familia Six erau în curs încă de la începutul verii lui 1654 – de vreme ce Anna Wijmer a apucat să le poarte ea însăși în bună parte.

Pe de altă parte, pentru Johan de Witt era foarte important să obțină o poziție durabilă și centrală în sistemul de așa-zise cumetrii, de familii cu susținătorii lor, care conduceau orașul încă din Evul Mediu. Cel mai puternic bărbat din acel sistem era desemnat ca „magnificus”, primar general. De-a lungul unei mari părți a secolului al XVII-lea, funcțiile de vârf au fost ocupate de familia Bicker și clanul ei. Fiind un personaj controversat, Nicolaes Tulp n-avea să facă parte niciodată din ea. În afară de asta, nu se afla într-o poziție puternică: în 1654 era într-adevăr primar, însă în 1655 n-a fost reales. Oricât de drăgăstoase erau privirile aruncate de Margaretha Tulp, un animal politic ca Johan de Witt și-a dat seama repede unde trebuia să caute cu adevărat.

Spre deosebire de Margaretha, Wendela nu era nicidecum o fată frumoasă, avea o față palidă, cu niște ochi mici, gata să iasă din orbite. Nu era nici foarte inteligentă: scrisorile ei sunt

scrise din cale afară de șleampăt. Însă „atracția” dintre cei doi era autentică: De Witt era – așa cum reiese din corespondența sa – nebun după Wendela „lui”. Și, din punct de vedere politic, aceasta s-a dovedit într-adevăr o alianță importantă și de succes, de care De Witt avea să profite din plin.

În fiecare an, în preajma Crăciunului, obișnuia să meargă în vizită la familia lui din Amsterdam, rezolvând în trecere și afacerile de stat curente. Odată, când a fost invitat să participe la dineul tradițional al consilierilor, primarii l-au rugat chiar să ia loc în capul mesei – un omagiu nemaîntâlnit, fiindcă acel loc de cinste revenea dintotdeauna primarului general. N-aveau să regrete: după spusele unuia dintre cei prezenți, prim-ministrul a fost „foarte vesel, urmându-și natura”, „și-a arătat profundul respect față de domni și doamne prin discursurile sale serioase și plăcute și, spre uimirea acestora, i-a amuzat dansând, cântând la vioară, mânuind cărțile și prezentând alte trucuri matematice.”

Despre nunta lui Jan cu Margaretha nu s-au păstrat relatări. Potrivit legendei de familie, Tulp a mers până la limitele extreme ale propriei Legi împotriva luxului, tocmai adoptată, iar în rest lucrurile trebuie să se fi desfășurat la fel ca la nunta lui Johan de Witt cu Wendela Bicker. Și aici, Joost van den Vondel și-a recitat catrenele:

Astfel Iubirea aprinde al tânărului suflet, la fel
Ca flacăra o torță. Și-atunci tot sângele din el
În foc năvalnic se preface, în valuri se revarsă apoi
Din gesturile lui, din chip și ochii-i doi,
Cât hrană el găsește nu-i rost să fie stins.
Doi unde s-au unit, acolo și Iubirea a cuprins
Vreo zece laolaltă...

Epidemia incipientă de ciumă, frica și nesiguranța ce o însoțeau au aruncat cu siguranță o umbră asupra festivităților. Conform datelor administrației urbane, în acel an aveau să moară de

ciună în total 16727 de locuitori ai Amsterdamului. După toate festivitățile, pe Jan îl aștepta o nouă viață.

Prin căsătoria sa, Jan a ajuns brusc în „sistemul Tulp”, și anume într-o poziție centrală. Cuvântul „sistem” este aici la locul lui, fiindcă în acele vremuri puterea unui conducător administrativ depășea cu mult sfera exclusivă a competențelor sale formale. Până în ziua de astăzi există la nivelul elitelor oricărui oraș, ca pretutindeni, un fel de economie informală de servicii și contraservicii. Scapi un coleg dintr-un impas, îți ajuți un vechi prieten să ocupe o funcție, aranjezi finanțarea unui proiect drag și, mai devreme sau mai târziu, toate acestea sunt „răsplătite” prin servicii în contrapartidă. Despre așa ceva se vorbește rar sau niciodată, dar așa funcționează sistemul. În Amsterdamul secolului al XVII-lea, lucrurile nu stăteau altfel, doar că sistemul de-aici cunoștea un grad ridicat de formalizare.

Fiecare magistrat și, desigur, fiecare primar, era un fel de „godfather”². Putea să cumuleze posturi rămase libere – plus veniturile ce rezultau din asta – și să le ofere mai departe, într-un sistem de patronaj ingenios prin care membrii familiei puteau să-și exercite influența în toate colțurile societății urbane. De la Nicolaes Tulp și Jan Six nu s-au păstrat însemnări despre aceste stări de fapt, în schimb de la prietenul de tinerețe al lui Jan, Joan Huydecoper. El ținea chiar o întreagă contabilitate: cadouri primite și date, invitații și contrainvitații, servicii și contraservicii. Huydecoper mergea departe cu administrația lui: nota cu un „p” și fiecare dată când soția lui îi oferise favorurile. După calculele lui, în 1659 se întâmplase de șaptezeci și cinci de ori, cu două „p”-uri de Anul Nou.

Așa cum scrie istoricul Luuc Kooijmans, „registrele zilnice” ale lui Huydecoper erau „un bilanț curent, în care se ponderau creditele și debitele, nu pe plan financiar, ci social.” „Cadourilor primite de mine” li se opuneau „cadourile făcute de mine”, „prietenilor care au stat la mine”, „prietenii la care am stat eu”.

„Posturile date de mine” variau de la funcții înalte pentru membrii apropiați ai familiei până la slujbe mărunte pentru soțul doicii și cumnatul croitoresei. Bătrânului său grădinar i-a pasat o slujbă de căpitan de vas – nu că bărbatul ar fi trebuit să plece pe mare, asta o făcea un

² Naș (engl.).

înlocuitor, însă putea să bage în buzunar o mare parte din venituri, o rezervă bună pentru bătrânețe. Ca primar, Huydecoper putea dispune de multe zeci de posturi – deseori, el atribuia astfel de posturi eliberate unor prieteni sau membri ai familiei care, la rândul lor, puteau să facă o bună impresie asupra propriilor subalterni.

Pentru cabinetul primarului din primăria nou-nouță, Huydecoper, Tulp și ceilalți magistrați comandaseră un tablou imens, care urma să-l reprezinte pe consulul roman Fabricius care nu se pleacă în fața încercării de corupere și intimidare a regelui putred de bogat Pirus. Dedesubt, un vers de Vondel: „Nici un bărbat de stat nu cedează în fața darurilor și a faimei.” Ceea ce se petrecea în același cabinet de primar nu era – ca să mă exprim eufemistic – așa de eroic, însă exista o limită: întoarcerea unui serviciu rămânea o obligație morală, nimic mai mult. Era o chestiune de onoare, nu era negoț, ci prietenie. De îndată ce se plătea pentru un favor sau un serviciu, era vorba de corupție și asta era considerată o rușine.

Sursa acestei puteri era și rămânea o funcție în guvernul municipal: comisar, membru al guvernului municipal, magistrat, procuror și mai ales primar. La acest nivel funcționa un sistem asemănător de protecție și patronaj într-un echilibru mereu schimbător între diferitele sisteme de familie. În cuvintele lui Jan însuși: „Dau târcoale să pună mâna pe o slujbă ca țânțarii în jurul flăcării.” Drept urmare, în fiecare an aveau loc intense manevre politice pe 2 februarie, de Întâmpinarea Domnului, când se încheiau mandatele funcționarilor. Însă întotdeauna se întâmpla ca guvernării să fie numiți din nou într-o funcție: „Cine se urcase o dată în barca guvernării, rămânea la bord până când moartea îl scotea de-acolo.”

Ca imigranți, cei din familia Six nu făceau parte din această mașinărie a puterii. Nu deținuseră niciodată funcții publice în Amsterdam și nici nu fuseseră nevoiți vreodată să îndeplinească cerințele pe care acestea le impuneau. Tulp a pus capăt acestei independențe și n-a stat să piardă timpul.

La prima Întâmpinare a Domnului i-a oferit numaidecât lui Jan prima lui funcție: membru al consiliului pentru chestiuni matrimoniale, un organism executiv care, în numele magistraților, soluționa cele mai multe cauze juridice legate de probleme de familie – o secție importantă a acestuia era cunoscută sub numele de „Camera pentru soluționarea diferendelor matrimoniale”.

Nu era singur. În „barca guvernării” în care s-a urcat Jan se mai aflau, printre alții, socrul său Tulp – numit din nou primar –, vechii săi prieteni Hendrik Hooft și Joan Huydecoper – magistrați – și Hans Bontemantel, prieten apropiat din tinerețe – comisar-șef al Camerei pentru soluționarea diferendelor matrimoniale a lui Jan.

O slujbă la Camera pentru soluționarea diferendelor matrimoniale era ceva uzual pentru „boboci”, regenți începători, care treptat puteau trece la funcții superioare, culminând cu funcția primarului. Un post de ofițer în garda cetățenească avea același rol, apoi urma frecvent numirea în funcția de magistrat – însărcinat cu justiția –, procuror sau membru al guvernului municipal – adică al consiliului municipal. De aceea, Jan a fost numit în aceeași primăvară în mod neașteptat locotenent al gărzii civile din cartierul 28, o zonă nu prea elegantă din apropierea pieței Rembrandt de azi, ai cărei ofițeri erau recrutați din familii distinse din împrejurimi. Astfel, Jan a fost implicat imediat în destinul „sistemului Tulp”. Pentru tot restul vieții lui.

Lucrurile nu s-au oprit aici. Și persoana și ideile lui Nicolaes Tulp însuși și-au pus amprenta pe gândirea lui Jan. Jan era receptiv la așa ceva: în ciuda tuturor deosebirilor dintre ei, poate că el găsisese în Tulp figura paternă care îi lipsise întotdeauna. Ba chiar după vânzarea imobilului Blauwe Arent³ în 1664, a locuit cu Margaretha ani de zile în casa socrilor săi, până a fost gata noua lor locuință. Însemnările lui Jan poartă în mod evident urmele conversațiilor lor, există chiar și un mic capitol de sine stătător dedicat sfaturilor uneori criptice ale „socrului meu Nicolaes Tulp”. De exemplu: „În jurul spitalului de ciумаți trebuie făcut un gard pentru a proteja cartierul Overtoom.” „5400 de prăjini⁴ de dig inutile, dacă se ridică barajul din Muiden.” Sau o descoperire în vechile „registre” ale guvernului municipal: Se pare că Amsterdamul oferise cândva ducelui de Alba 200 000 de florini pentru a preveni construirea de către spanioli a unui castel în oraș, „de plătit la termene rezonabile, care în parte s-au plătit, nu toți”.

La rândul său, Tulp trebuie să fi fost fericit cu acest nou ginere, un gânditor serios, la fel ca el. Asupra propriului său fiu Diederick, „moștenitorul la tron”, n-avea nici un control. Fiul mai mare, Pieter, tot medic, murise în urmă cu câțiva ani la douăzeci și șapte de ani. Tulp îl

³ Vulturul albastru (neerl.).

⁴ Unitate de măsură a lungimii și suprafeței. Pentru măsurarea distanțelor lungi, în Țările de Jos se folosea în Evul Mediu „prăjina renană”; 1 prăjină = 3, 767 m. (N. tr.)

considerase întotdeauna pe Pieter urmașul său, pentru el scrisese *Observationes Medicae*. Așa cum suspină el în prefața celei de-a doua ediții: „Vrusesem să pregătesc recolta pentru el, care se afla atunci încă în anticamera științei, în spațiul căreia ar fi putut să intre ca bărbat.”

Moartea lui Pieter fusese pentru Tulp o lovitură imensă. Golul lăsat l-a umplut Jan Six.

Însemnările postume ale lui Jan lasă să se vadă ici și colo acea evoluție lăuntrică. Sunt pasaje făcute ilizibile, sunt și jumătăți de file rupte, mai ales în colecția lui de glume și povestiri obscene. Intervențiile sunt, presupun, în cea mai mare parte opera generațiilor ulterioare, însă e posibil ca familia Tulp să fi contribuit și ea deja la apariția lor. Și modul profesionist în care a fost acoperit cu vopsea micul portret al misterioasei Chloris poate să fi avut legătură cu asta.

Pe lângă asta, Jan pare să tragă o linie de demarcație clară între „vechea” și „noua” lui viață: în mod destul de surprinzător, nici unul dintre membrii noii sale familii și dintre colegii lui regenți nu a colaborat vreodată la a sa *Pandora* – cu excepția vechilor săi prieteni Hendrik Hooft și Coenraad van Beuningen. Nu de lipsa calităților lor artistice ar fi putut fi vorba: Nicolaes Tulp, de pildă, era un autor excelent și incisiv. Se pare că Jan voia să țină separate aceste două lumi, tot așa cum el făcea o distincție clară între viața lui de pe domeniul din Elsbroek și activitățile pe care le desfășura în Amsterdam.

Sub influența lui Tulp, a încercat între timp să-și găsească drumul pe terenul minat al calvinismului secolului al XVIII-ea. În însemnările sale se poate vedea cum își caută cu greu un punct de vedere propriu în marea dispută teologică a acelor vremuri dintre calviniștii liberali și cei ortodocși despre întrebarea dacă omul mai are totuși vreo libertate de a alege, de vreme ce Dumnezeu cel atotștiutor și infailibil oricum a hotărât totul în prealabil. În această chestiune, Jan este uneori încă întru totul același liber-cugetător care probabil fusese el cândva. „Dumnezeu i-a făcut pe toți oamenii buni, însă i-a lăsat să aleagă”, scrie el, de pildă. „Dacă omul alege răul, Dumnezeu în dreptatea lui nu vrea ca el să rămână nepedepsit. De aceea, alegeți binele: dacă respingem lumina, atunci merităm întunericul.”

În altă parte se poate însă desluși limpede vocea calvinistului ortodox Tulp. „În urma rugăciunilor noastre, Dumnezeu nu schimbă niciodată nimic din ceea ce și-a propus (căci atunci ar fi la fel ca oamenii)”, scrie el. Și: „Trebuie să credem că suntem viermi și pulbere, necurați, și

să credem că nimic din ce este necurat nu va ajunge în Împărăția Cerurilor și că Duhul Sfânt nu vrea să sălășluiască în ce este necurat. Totuși, trebuie să căutăm să arătăm fierbinte iubire firii noastre stricate, cu încredere în Cuvântul lui Dumnezeu că El ne va ajuta.”

Un asemenea fatalism pios nu prea mai avea vreo legătură cu nedogmaticul Jan Six, spirit înrudit al unor disidenți ca Vondel, Vos și Van Beuningen, umanistul care își bătuse jos de „lingăii deformați”, care îl pun pe „Dumnezeu cel mai sus” și pe „om cel mai jos”.

La fel ca după călătoria sa în Italia, Jan devenise din nou un alt om.

Și-a păstrat câțiva prieteni vechi. Vondel scria încă versuri pentru el. Van Beuningen și Hooft i-au devenit colegi în politica orașului. Adriaan Dortsman a făcut planurile casei în care, împreună cu Margaretha, s-a mutat în cele din urmă. Erau planuri ultramoderne pentru acele vremuri – imobilul s-a construit la capătul șirului de case noi de pe Herengracht. Există încă și poartă numărul 619.

Cu Rembrandt lucrurile mergeau prost. Așa cum, în orice caz începând din 1647, sunt semne clare ale unor gesturi amicale între Six și Rembrandt, culminând cu marele portret, totul dă de înțeles că în jurul lui 1655 a apărut brusc o ruptură.

Primul semn a fost comanda pentru portretul de căsătorie: nu lui Rembrandt, ci rivalului său, Govert Flinck, i s-a cerut să o picteze pe Margaretha. Un gest frapant, fiindcă, începând cu 1650, Flinck abia dacă mai pictase portrete. În afară de asta, Jan a vândut mai departe unuia dintre cei mai bogați negustori ai orașului titlul de valoare de la vechiul său prieten – era vorba de 1000 de florini pe care îi împrumutase lui Rembrandt fără dobândă în ianuarie 1653. Acest Gerbrand Ornia n-a avut milă, i-a cerut o dobândă mare și returnarea rapidă a banilor. Rembrandt trecea în acel moment deja prin mari probleme financiare.

Acest gest al lui Jan poate fi explicat în două feluri. Transferul împrumutului lui Rembrandt către o terță persoană se poate să fi avut loc în temeiul unei înțelegeri secrete dintre Jan și Rembrandt. De la Rembrandt și-așa nu se mai putea scoate nimic – poate că cei doi au hotărât să nu împovăreze mai departe prietenia lor cu o astfel de chestiune legată de bani.

Eu înclin spre o altă interpretare. În cadrul relațiilor din Amsterdamul de-atunci, transformarea unui astfel de împrumut personal și amical într-o cambie negociabilă în termeni stricți nu însemna de cele mai multe ori nimic bun. Mesajul unui asemenea gest era clar: Rembrandt pierduse atât prietenia, cât și protecția lui Jan. El a fost repudiat din anturajul din preajma lui Six.

De ce? Asemenea lui Vondel, Rembrandt se afla de ani de zile într-o relație tensionată cu elita Amsterdamului. Talentul său era unanim recunoscut și lăudat, opiniile sale politice nu erau relevante – la Rembrandt era vorba de personalitatea lui. Trăsăturile caracterului său îndărătnic și dificil se accentuau pe măsură ce îmbătrânea.

Conform florentinului Filippo Baldinucci, care i-a făcut în 1686 o schiță biografică, stilul de viață al lui Rembrandt din ultimii ani se potrivea întru totul „cu felul lui extravagant de a picta”, căci „el era foarte morocănos și îi disprețuia pe toți”. „Impresia proastă pe care o făcea cu fața lui urâtă și vulgară mergea mână în mână cu îmbrăcămintea lui jerpelită și jėjoasă.”

Lui Jan nu-i păsase niciodată prea mult de asemenea lucruri. Întotdeauna fusese un nonconformist și asta caracteriza și relația sa cu Rembrandt. Pe el îl interesau arta și talentul artistului, nu modul lui de viață. Cu timpul diferențele de statut social care au determinat întotdeauna relația lor într-o oarecare măsură s-au acutizat. În timp ce Six își urma ascensiunea spre păturile superioare ale elitei din Amsterdam, Rembrandt se afla „în toamna vieții sale de cele mai multe ori în compania unor oameni de rând”, după spusele lui Houbraken. Stilul lui de viață se simplifica tot mai mult – mânca mai ales pâine, cașcaval și heringi. Houbraken: „Avea ca menajeră o țărăncuță din Raarep sau Ransdorp din ținutul Waterlant, cam mică la înălțime, însă gingașă la fire și durdulie la trup.” În propriile cuvinte ale lui Rembrandt: „Dacă vreau să-mi distrez spiritul, nu onoare caut, ci libertate.”

Din cauza aceleiași „țărăncuțe din Raarep” – menajera lui, Geertje Dircx –, Rembrandt a ajuns să fie implicat într-o dramă casnică de prost gust. S-a descotorosit de ea ca să-i facă loc lui Hendrickje Stoffels. Dircx n-a acceptat situația și a cerut la Camera pentru soluționarea diferendelor matrimoniale să i se plătească în fiecare an 200 de florini. În plus, a făcut în

bucătăria lui Rembrandt o scenă groaznică, strigând că pictorul îi promisese să o ia în căsătorie, că se culcase cu ea, că nu putea să trăiască din puținii bani oferiți de Rembrandt.

După multă gâlceavă i s-au alocat într-adevăr cei 200 de florini. Folosindu-se de complicitatea fratelui ei corupt și a câtorva martori falși, Rembrandt a reușit însă să-i impună lui Geertje tăcerea făcând astfel încât să fie închisă în casa de corecție pentru femei din Gouda. Între timp, Hendrickje a fost chemată în fața consiliului prezbiterial – Rembrandt nu era membru al bisericii –, fiindcă trăia „în curvie” cu pictorul. După șapte ani, în 1656, când Geertje Dirckx a fost în cele din urmă eliberată, scandalul a reizbucnit cu intensitate maximă.

În calitate de comisar în aceeași Cameră pentru soluționarea diferendelor matrimoniale, se poate ca Jan Six să fi fost nevoit să dea un verdict în privința vechiului său prieten. Asta n-avea cum să contribuie la îmbunătățirea relației dintre ei.

Bineînțeles că Nicolaes Tulp, care ținea la reputația sa, nu era încântat de relația noului său ginere cu acel pictor necioplit. Însă căsătoria cu Margaretha nu se poate să fi fost singura cauză a rupturii dintre ei. Sunt multe indicii că începuseră să apară și divergențe legate de preferințele artistice ale celor doi prieteni. Rembrandt a rămas, chiar și în tablourile lui târzii, un pictor genial, însă lipsit de rafinament. După cum reiese din colecția de artă și de cărți, Six a preferat să se alăture curentului la modă, care tindea spre ordine și control.

În însemnările lui Jan, făcute probabil în cea mai mare parte după 1655, sunt trecute ici și colo nume de pictori, însă nicăieri nu mai apare numele lui Rembrandt. Mai târziu, când bunurile lui Gerrit van Uylenburgh, fiul fostului protector al lui Rembrandt, au fost scoase la licitație, achizițiile lui Jan s-au limitat, conform unuia dintre urmașii săi, la „un italian de proastă calitate”, cu toate că și-ar fi putut îmbogăți colecția cu picturi de Rembrandt, „din care ar fi putut să-și aleagă câte ar fi vrut.”

În lumea artistică din Amsterdam, tonul era dat acum de Jurriaan Ovens și Govert Flinck – același Flinck care a pictat portretele Margarethei Tulp. Opera lui tindea tot mai mult spre clasicism. Era un curent cu forme austere, stăpânite, bazându-se pe Antichitate, opusul stilului liber al lui Rembrandt. Jacob van Campen impusese acest trend pentru Amsterdam cu primăria sa strălucitoare, exemplul-școală al noului stil, clasicismul olandez. Asta însemna că toți

sculptorii și pictorii care lucrau la ea – și erau cu zecile – trebuiau să urmeze mai mult sau mai puțin această linie.

Caracteristică pentru această evoluție a fost inaugurarea „Frăției Picturii” de către breasla „Sfântul Luca”, pe 21 octombrie 1654. A fost o seară istorică în Voetboogdoelen⁵: pentru prima oară, pictorii au ieșit din corsetul „meșteșugului” și al regulilor și tradițiilor aferente. Așa cum scria Gary Schwartz: artiștii se desprindeau astfel în sfârșit de vechea breaslă – din care făceau parte și zugrăvi obișnuiți – și revendicau aceleași pretenții intelectuale și artistice ca, de pildă, creatorii de teatru, literatură și poezie.

Din nou era de față „tout Amsterdam”.⁶ De această dată, oaspeți de onoare erau tatăl și fiul Huydecoper, Vondel a recitat un poem festiv, iar Jan și Pieter Six s-au bucurat și ei de o atenție specială, fiind comparați cu „niște consuli romani”. Primăria, cu formele și proporțiile ei, avea să poată fi dată în folosință într-o jumătate de an – acești artiști și protectorii lor nu mai aveau nimic altceva în minte. În picturile murale și sculpturile cu care era decorată clădirea, locul central nu mai era ocupat de Biblie, ci de mitologia clasică. Pereții și tavanele erau pline de trimiteri la *Metamorfozele* lui Ovidiu și la *Istoriile romane* ale lui Liviu.

Toți acei locuitori ai Amsterdamului erau convinși că centrul puterii clasice se mutase de la Roma la Amsterdam și că vechiul foc clasic avea să se aprindă din nou în propriul lor oraș. În această privință, ei mergeau pe urmele umaniștilor italieni, care redescoperiseră în artele plastice și literatura Antichității frumusețea și bucuria propriului corp și ale propriei vieți, fără povara de plumb a credinței și culpei.

Sigur, imaginea lumii antice era formată după preferințele lui Six și ale celor din anturajul lui. Antichitatea servea frecvent doar ca o cutie de jucării, din care își alegeau propriile hobby-uri. Asta nu afecta pe nimeni. În sfârșit, Republica avea un propriu limbaj al formelor. Această primărie era un simbol, această „a opta minune a lumii” avea să devină inima „Romei batave”, centrul unei noi lumi.

⁵ Clădire în Amsterdam, unde se întâlneau membrii gărzii cetățenești a trăgătorilor cu arbaleta. De altfel, traducerea cuvântului neerlandez „voetboogdoelen” este „poligon de tragere cu arbaleta”. (N. tr.)

⁶ Tot Amsterdamul (fr.).

În mod destul de surprinzător, doar Rembrandt a lipsit. El nu mai avea ce căuta acolo. Portretul pe care i-l făcuse lui Six era, în această lume rafinată și cizelată, aproape o provocare.

Nici unui locuitor din Amsterdamul secolului al XVII-lea nu i s-au cercetat documentele mai amănunțit ca lui Rembrandt. Acest lucru este valabil mai ales pentru cele privitoare la comportamentul său financiar. Din studiile despre Rembrandt ce umplu rafturi întregi se conturează o imagine clară: Rembrandt era un escroc notoriu, situația lui financiară era dezastruoasă, iar lipsa de tact l-a făcut să piardă chiar și sprijinul aliaților săi cei mai fideli.

Sursa tuturor problemelor era casa sa scumpă din Jodenbreestraat, care avea să devină mai târziu Casa Memorială Rembrandt. N-a terminat niciodată de plătit această achiziție. În afară de asta, felul cum se gospodărea era ciudat: nu doar că plătea cu tablouri, făcea chiar și datorii în contul unor tablouri viitoare. Mulți oameni din Amsterdam urmau să primească un astfel de tablou, îi plătiseră pentru el un avans considerabil deja cu mulți ani în urmă, însă tabloul nu mai apărea.

În mai 1652, când a izbucnit primul război cu englezii, odată cu restul pieței de artă s-a prăbușit și castelul din cărți de joc al finanțelor lui Rembrandt. Așa cum spuneam, în octombrie 1652, Jan a preluat de la el trei tablouri, printre care și portretul drag al Saskiei – poate că Rembrandt a sperat să-l poată răscumpăra cândva. În plus, câțiva protectori, printre care și Jan, i-au venit în ajutor cu împrumuturi între 1000 și 8000 de florini. Erau sume mari pentru acele vremuri – salariul anual al unui pastor era între 500 și 600 de florini –, pe care el ar fi trebuit să le restituie într-un an.

Rembrandt a lăsat lucrurile să curgă și n-a plătit nimic. În schimb, începând cu primăvara lui 1655 a luat treptat o serie de măsuri pentru a feri cât mai bine casa și operele de artă de efectele unui faliment.

În primul rând și-a pus casa pe numele fiului său, Titus. Apoi l-a pus pe Titus să facă un testament prin care acesta îi lăsa moștenire tatălui său tot, inclusiv ce-i rămăsese lui moștenire de la Saskia. În același an, în decembrie, Rembrandt a organizat în hanul De Keizerskroon din Kalverstraat o vânzare voluntară a unei mari părți din colecția sale de artă – câștigul l-a băgat în propriul buzunar.

În cele din urmă a cerut pe 10 iulie 1656 insolvența, un fel de faliment. „O față de satir”, „O carte plină cu desene ale tuturor clădirilor romane”, „Medeea de Jan Six, tragedie”, scrie în inventarul gospodăriei de-atunci a lui Rembrandt. „Câteva scaune vechi”, „Un pat”, „O cană de cositor pentru apă”, „Rufărie – ni s-a spus că este întinsă afară la înălbit: 3 cămăși bărbățești, 6 batiste.” Erau ultimele resturi ale bogăției sale.

Rembrandt a controlat perfect întreaga operațiune. Creditorii săi nu și-au recuperat decât puțin sau nimic din banii lor. Cine însă jecmănea într-un mod atât de fraudulos o gospodărie aflată în faliment, încălca toate regulile și codurile de onoare care țineau laolaltă societatea de negustori din Amsterdam. Baruch Spinoza, care folosisse șiretlicuri asemănătoare într-un faliment din același an, a fost exclus în comunitatea evreiască – din cauza unor „erezii îngrozitoare”, dar și din cauza unei asemenea fraude.

Rembrandt n-a dat deci faliment într-un mod „onorabil”, ci printr-o bancrută frauduloasă – și asta era o mare rușine. Cei mai mulți dintre cei care ajungeau în această situație obișnuiau să părăsească orașul pentru a-și începe o nouă viață în altă parte, însă Rembrandt a refuzat chiar și asta. Astfel s-a pus singur în poziția unui paria în cadrul normelor sociale de-atunci.

În aceste circumstanțe, pentru un viitor magistrat ca Jan Six era imposibil să mai mențină vechea relație cu Rembrandt. Cum se spune în Amsterdam: Și-acum ajunge!

Într-un autoportret făcut doi ani mai târziu, în 1658, îl vedem pe Rembrandt stând, lat și greu cum era, pe un scaun. Privește acum la sine însuși așa cum privise cândva la prietenul său Jan. Nu mai vede un bărbat elegant, vede un bătrân care s-a săturat de sine și de lume. Ochii din mijlocul feței grăsulii i s-au micșorat, totuși mai păstrează o umbră a vechii agerimi, amestecată cu o mândrie de nezdruncinat.

Restul vieții avea să și-l petreacă în sărăcie. Chiar și locul de veci al Saskiei din Oude Kerk⁷ a fost vândut. N-avea să devină însă niciodată într-un tot un proscris. Se vede că statutul

⁷ Oude Kerk (Biserica Veche), construită în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, este cea mai veche clădire din Amsterdam. (N. tr.)

social încă nu era determinant în Amsterdamul din acea perioadă. După faliment, atelierul de pictură al lui Rembrandt a continuat să funcționeze ca de obicei, acum însă pe numele lui Titus și al lui Hendrickje. Continuau să vină destule comenzi, și din cercurile cele mai elevate, de pildă pentru *Reprezentanții breslei țesătorilor* și *Lecția de anatomie a dr. Joan Deijman*.

În imensul program de decorare a primăriei, el însă n-a jucat nici un rol: aproape toate comenzile au ajuns la Govert Flinck și anturajul său. După moartea subită a lui Flinck în 1660, i s-a îngăduit să picteze pentru primărie o singură lucrare, *Complotul lui Claudius Civilis*, o pânză imensă de mai bine de cinci pe șase metri. A fost expusă în vara lui 1662 pentru scurt timp în nișa pentru care era prevăzută, însă n-a fost pe placul celor care dăduseră comanda. Rembrandt nu și-a primit niciodată onorariul de 1000 de florini.

Au pierdut Jan și Rembrandt orice contact unul cu celălalt? Aceasta este întrebarea. Este posibil ca după 1655 să mai fi rămas ceva din vechea relație. La etajul casei Six se mai află, de pildă, în stânga și în dreapta, două busturi, ale lui Seneca și Diogene, care, după cum se poate deduce din listele de inventariere a bunurilor, probabil că provin din casa lui Rembrandt. Jan însuși a păstrat cele cinci tablouri de Rembrandt pe care le avea până la sfârșitul vieții. Și mai târziu, când popularitatea lui Rembrandt atinsese nivelul cel mai scăzut – în secolul al XVIII-lea, Gerard Dou era considerat cel mai mare pictor din Țările de Jos –, familia sa a continuat să-i îndrăgească tablourile. Portretul unic al Saskiei a fost păstrat la licitații ulterioare în mod expres, pentru relativ mulți bani, încă cel puțin două generații în familie – ceva ce se poate constata judecând după obiectele scoase la licitație, ca și cum ar fi trebuit respectată o veche promisiune.

Și discuția despre portretul lui Jan încă nu s-a încheiat. Chiar datează din 1654?

Mai merg o dată în sala de sus, să mă așez în liniște pentru câteva clipe. Aproape atemporală, lumina după-amiezii se revarsă în cameră, peste pereții albaștri-verzi și vechiul covor de Deventer, peste Anna Wijmer și alte portrete, peste Jan în hainele lui gri de călărie și mantia roșie.

Pe 28 mai, când Vincent van Gogh încearcă să-l încurajeze pe fratele său Theo, face din nou trimitere în scrisoarea sa la portretul lui Six: „Știi portretul bătrânului Six, un bărbat plecând, cu mânușa în mână, bun, trăiește până pleci; așa te văd eu: căsătorit, într-o poziție de vază la

Paris. În felul ăsta îți joci bine cartea.” Mai târziu repetă asta încă o dată: Ia drept exemplu portretele pe care i le-a făcut Rembrandt lui Six, „portretul frumos cu mânușa pentru viitorul tău și gravura lui Rembrandt, Six citind la fereastră în soare, pentru trecutul și prezentul tău.”

Privesc la același portret în felul meu, apelând la tot ce-am aflat puțin câte puțin despre prietenia lui Jan cu Rembrandt și, de asemeni, la toate presupunerile mele. Văd un bărbat pictat cu tandrețe, într-o atmosferă de mare intimitate. Dacă te uiți bine, unii nasturi ai mantiei lui par aproape niște urme de degete – intimitatea este aici prezentă în mod fizic. Tabloul a fost un experiment și, în această întreprindere, amândoi au fost vulnerabili: Jan în postura lui de portretizat, Rembrandt ca pictor care încerca să caute drumuri noi. Dăruirea lui Rembrandt, încrederea lui Six – se simt peste tot în preajma acestei pânze. Tipică este lipsa semnăturii – se vede treaba că atât pictorul, cât și cel portretizat au considerat acest lucru de prisos.

Un asemenea portret nu poate să fi fost pictat decât în momentele cele mai bune ale prieteniei lor – căci în acel moment, relația lor poate fi numită așa. Ei bine, orice se va fi întâmplat între cei doi, punctul culminat fusese depășit după 1654. Și probabil chiar prietenia cu totul.

Îmbrăcat în hainele tinereții lui, Jan – Janus – stă pe prag. Își pune mânușile. „Așa arătam eu, Ianus Six, care din tinerețea lui adoră muzele.”

Este o despărțire. De Rembrandt, însă și de bărbatul care fusese cândva Jan însuși.

Traducere de Gheorghe Nicolaescu